

Трофименко В. А.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри філософії
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЗАХИСТ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ (ДО ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ)

Сучасний інформаційний простір багатомірний. Людина отримує інформацію з друкованих засобів масової інформації (газети, журнали тощо), через телебачення та радіо, переглядаючи кінофільми (як художні, так і документальні), користуючись мережею Інтернет. Держава поступово відмовляється від контролю над інформаційним простором, але чи варто давати засобам масової інформації повно свободу, коли рівень культури, зокрема правової, доволі таки низький? Чи варто відмовлятися від нагляду за змістом надаваного контенту, який дуже впливає на формування суспільної моралі?

Українське законодавство регулює діяльність основних інформаційних галузей: телерадіомовлення, кінематографія, друковані ЗМІ. Існує Закон України «Про захист суспільної моралі». Але дуже слабо прослідковується зв'язок цього законодавчого акту з нормативними актами, які регулюють існування інформаційного простору. Важливо відмітити, що законодавство поки що оминає мережу Інтернет. Тому на сьогодні дуже важливо створити систему нормативно-правових актів, які допоможуть відкоригувати суспільну мораль громадян. В цьому випадку не йдеться про певну пропагандичну діяльність, йдеться про законодавче закріплення системи суспільних цінностей.

Центром законодавчої системи, яку пропонується створити, повинен стати Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003

року¹. Стаття 1 Закону містить наступне визначення: «суспільна мораль - система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість.» Але законодавець, спромігшись дати гарне визначення суспільної моралі, більше половини змісту закону зводить до захисту від продукції порнографічного та еротичного характеру. Також закон у частині 3 статті 2 містить пряму заборону. У ній вказано, що забороняються виробництво та розповсюдження продукції, яка:

- пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України;
- пропагує фашизм та неофашизм;
- принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою;
- пропагує безувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь;
- принижує особистість, є проявом знуцання з приводу фізичних вад (каліцтва), з душевнохворих, літніх людей;
- пропагує невігластво, неповагу до батьків;
- пропагує наркоманію, токсикоманію, тютюнопаління, алкоголізм та інші шкідливі звички.

В призмі мети цієї роботи необхідно внести у вищезгаданий закон зміни. Мета цих змін – дати визначення тих суспільно-небезпечних дій, які негативно впливають. Дійсно багато таких визначень міститься в інших нормативно-правових актах, але ситуація вимагає єдиного як тлумачення таких дій, так і єдиного нормативного акту, якому вони закріплені. Серед основних таких понять: фашизм, неофашизм, національна та релігійна ворожнеча, безувірство, невігластво тощо. Таким чином, Закон «Про захист

¹ Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192.

суспільної моралі» фактично повинен створити понятійні основи як суспільної моралі, так і тих дій, які негативно впливають на її рівень. Він не повинен містити прямих заборон, а лише мати відсилання до інших нормативно-правових актів, які безпосередньо регулюють діяльність тієї чи іншої галузі національного інформаційного простору.

На другому рівні створюваної нормативної системи захисту суспільної моралі – і цей рівень сьогодні найбільш досконалий – знаходяться наступні закони: «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про кінематографію». Нажаль відсутнє хоча б якесь законодавство про книгодрук та мережу Інтернет.

Зважаючи на постійне зростання аудиторії Інтернету та його популярність, варто звернутись до досвіду розвинених країн. Бачимо різне ставлення до вирішення проблеми законодавчого врегулювання діяльності Інтернету². Так, країни Європи не створюють нового законодавства, а прирівнюють Інтернет-ЗМІ, наприклад, до звичайних та використовують відповідне законодавство. Країни англо-саксонської правової сім'ї взагалі не мають окремої галузі в законодавстві про ЗМІ, а використовують загальні норми цивільного, кримінального та іншого законодавства. Переважна більшість країн розглядає нормативне регулювання діяльності Інтернету як гальмування його розвитку і розповсюдження. Але на міжнародному рівні робиться певна спроба фіксації норм діяльності в Інтернеті. В липні 1995 року Європейською комісією було затверджено так звану «Зелену книгу авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві». Австралія, США та Канада також прийняли аналогічні документи. А вже у 1996 році під егідою Всесвітньої організації інтелектуальної власності з'явилися дві нові міжнародні угоди (Договори Всесвітньої організації інтелектуальної власності «Про авторське право» та «Про виконання та фонограми»), що одразу ж дістали назву «Інтернет-договорів». Ці договори

² Дивись: Афанасьєва К. Правове регулювання діяльності Інтернет-ЗМІ [Електронний ресурс] / К. Афанасьєва – Режим доступу: <http://www.mediakrytyka.info/drukovani/pravove-vrehulyuvannya-diyalnosti-internet-zmi.html>

мають подвійне значення: по-перше, вони сприяють уніфікації законодавства в усіх країнах, що приєдналися до них, а по-друге, є своєрідним фундаментом для подальшої правотворчості на міжнародному рівні.

В Україні, де лише формуються сучасні правові відносини в галузі Інтернету, а сама мережа є доволі молодою, повинне існувати певне регулятивне поле цієї галузі. Для включення Інтернету в загальне правовиховне поле необхідно, перш за все, нормативно приєднати його до інформаційного законодавства, поширивши на нього норми Закону «Про захист суспільної моралі» в межах запропонованої моделі коригування законодавчих актів. Зважаючи на легкість та швидкість дублювання інформації, навряд чи можна врегулювати змістовне наповнення Інтернету. Але повинна існувати, наприклад, юридична можливість блокування сайту за заявою користувача, якщо його наповнення не відповідає вимогам законодавства (за умови його створення). Необхідно створити правила захисту користувача від негативної інформації, а, зважаючи на правовий менталітет та рівень правової культури, закріпити їх нормативно.

Звернемося до аналізу існуючих нормативних актів. В кожному з них впроваджені певні прямі заборони. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» прийнято 16 листопада 1992 року. Ним окреслюються рамки дії друкованих засобів масової інформації (стаття 3): «Друковані засоби масової інформації в Україні не можуть бути використані для: закликів до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропаганди війни, насильства та жорстокості; розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі; розповсюдження порнографії, а також з метою вчинення терористичних актів та інших кримінально караних діянь; пропаганди комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки.

Забороняється використання друкованих засобів масової інформації для: втручання в особисте і сімейне життя особи, крім випадків,

передбачених законом; завдання шкоди честі і гідності особи розголошення будь-якої інформації, яка може призвести до вказання на особу неповнолітнього правопорушника без його згоди і згоди його представника»³.

Наступним актом, який потребує аналізу, є Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року. Згідно цього нормативного акту, він регулює відносини, що виникають у сфері телевізійного та радіомовлення на території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань⁴. Телебачення і радіомовлення сьогодні безперечно найбільш поширені та розвинені сегменти інформаційного простору. В цьому сенсі зрозуміле їхнє використання державою, недержавними інституціями з метою поширення правовиховної інформації.

Для телерадіоорганізацій також встановлені певні обмеження у роботі (фактично за аналогією з друкованими засобами масової інформації), що, в свою чергу, також має правовиховний аспект. У статті 6 встановлено, що: «Не допускається використання телерадіоорганізацій для:...закликів до насильницької зміни конституційного ладу України; закликів до розв'язування війни, агресивних дій або їх пропаганди; необґрунтованого показу насильства; пропаганди винятковості, зверхності або неповноцінності осіб за ознаками їх релігійних переконань, ідеології, належності до тієї чи іншої нації або раси, фізичного або майнового стану, соціального походження;...трансляції програм або їх відеосюжетів, які можуть завдати шкоди фізичному, психічному чи моральному розвитку дітей та підлітків,

³ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №1. – Ст. 1.

⁴ Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №10. – Ст. 43.

якщо вони мають змогу їх дивитися; розповсюдження і реклами порнографічних матеріалів та предметів; пропаганди наркотичних засобів, психотропних речовин з будь-якою метою їх застосування; поширення інформації, яка порушує законні права та інтереси фізичних і юридичних осіб, посягає на честь і гідність особи...»

Цю ж заборону ми бачимо у Законі України «Про кінематографію» (стаття 15) де встановлено заборону на розповсюдження і демонстрацію кінопродукції з причини: «наявності у фільмі матеріалів (висловлювань, дій тощо), які пропагують війну, насильство, жорстокість, фашизм і неофашизм, спрямовані на ліквідацію незалежності України, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, приниження нації, неповагу до національних і релігійних святинь, приниження особистості, що пропагують невігластво, неповагу до батьків, а також наркоманію, токсикоманію, алкоголізм та інші шкідливі звички; фільми порнографічного характеру, що підтверджується висновком експертної комісії з питань розповсюдження і демонстрування фільмів»⁵.

Таким чим, бачим, що нормативно-правові акти, що регламентують діяльність друкованих ЗМІ, телебачення, радіо та кіно, містять певні механізми захисту суспільної моралі. Небезпечною проблемою є фактична відсутність нормативної бази у книгодруці та стосовно Інтернету.

Але не тільки наявність законодавства дозволить захистити суспільну мораль. Подальшим кроком держави повинно стати створення нових дієвих практичних механізмів захисту суспільної моралі. Одним з таких механізмів може стати соціальна наочна реклама, яка може розміщуватись в друкованих ЗМІ, на зовнішніх рекламних носіях. Враховуючи популярність соціальних мереж, серед державних посадовців зокрема, можна наводити певну інформацію, статистику, резонансні випадки до користувачів. Не треба забувати про можливість створення тематичних

⁵ Закон України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 22. – Ст. 114.

груп до яких запрошувати користувачів. Звісно ця робота потребує певних витрат на техніку, підготовлені кадри, але це необхідно робити. Ми вже сьогодні можемо спостерігати: те, що декілька років тому було аморальним, сьогодні вже розглядається в межах припустимості з позицій моралі. Доступність різноманітного фактично аморального контенту, особливо в Інтернеті, вимагає швидкого реагування. Лише держава може створити єдину всеохоплюючу систему захисту суспільної моралі. Будемо сподіватись, що державні посадовці не зупиняться в цьому процесі на рівні прийняття нормативних актів.

Використані джерела:

1. Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192.
2. Афанасьєва К. Правове регулювання діяльності Інтернет-ЗМІ [Електронний ресурс] / К. Афанасьєва – Режим доступу: <http://www.mediakrytyka.info/drukovani/pravove-vrehulyuvannya-diyalnosti-internet-zmi.html>
3. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №1. – Ст. 1.
4. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №10. – Ст. 43.
5. Закон України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 року [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 22. – Ст. 114.